

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Krizė už langą? Kalėjimas nuo jos apsaugo! (II dalis)

Istorikas dr. Modestas Kuodys

O tuo tarpu sėdi „draugai-proletarai“ politkalinių kameroje, darniame kolektyve. Dirbti jų niekas neverčia – reglamentas draudžia. Tad ne su kastuvu, o su liežuviu šie „liaudies gynėjai“ per dienas pluša – vos pasitaikius progai vis politines ir ekonomines teorijas gvildena, apie augantį fašizmo pavojų postringauja. Mat iš Italijos jis kaip užkratas plinta – vienasmenės valdžios geiduliai ne tik vokiečių revanšistams, bet ir kitų Europos tautų kai kuriems politikos veikėjams galvas mirtinai apsuko. Net ir terminą specialų tai ligai vienas iš kameros „lektorių“ sugalvojo – ne veltui po to, kai kunigų seminariją metė, kelis metus felčerio mokslus krimto. Aiškino jis „auditorijai“, kad ta nauja pandemija esanti „italijanka“, nes Didžiajam karui besibaigiant, visur pasklidęs panašus pragaištingas gripas „ispanka“ vadinosi. O ir į pačią Ispaniją, kaip tik šiemet – 1936-aisiais, ši nelaboji „italijanka“ įsisuko ir dar vietinę kruviną padermę išperėjo. Žinovai „falanga“ ją pakrikštijo. Vaistų nuo tos ligos kol kas niekaip neranda, bet vyksta gelbėtojai su ja kovoti iš viso pasaulio. Prieš eidami frontan gerai skilvius stipriu vynu iš ožkos kailio maišiukų išsidezinfekuoja, o jau sulipę būriu į apkasus visi iš nevilties „No pasaran“! rékia, sugniaužtais kumščiais dausoms grūmoja. Bet nieko tas „nemačyja“. „Falangos“ židiniai plinta. Dangų plačiais sparnais vis dažniau užtemdo juodas erelis – „Kondoras“. Jam užskridus, karščio bangų pliūpsniai iš po žemės tvoskia, orą aplinkui nuo siaubingo griaudėjimo drebulys krečia. Visas gynybinis imunitetas kaipmat pradingsta. Dūsta dulkėse, dūmuose Barselona,

Gernika; Madridas – vos bekvėpuoja, rodos, jau greitai išmuš ir jam paskutiniai. Kiekvieną dieną varpai vis kažkam skambina...

Bet kalėjime sėdint visos tos „tarptautinės krizės“ žinios – tai kaip tie baisūs pasakojimai prie naktigonės laužo – mažai ką reiškia – tik nuobodų laiką gerai pajvairina. Mėgsta gi brandūs vyrai (tie, kur jau praplikę arba pražilę) pusbernius ir visokius piemenis šiurpinti, kas iš savo gyvenimo, kas iš tėvo ar senelio-kanklininko atsiminimų, būtus ar nebūtus dalykus, gretimam valsčiuje arba tolimuose kraštuose atsitikusius, porindami. Pasakoja kaip su baisiais žmogėdromis turkais, piktais japonais kovojo, kaip 1905 metais, per „blūdą“, kuolais, šakėmis apsiginklavę, juodašimčių laukė, kaip nuo caro žandarų bėgo, kaip išplėštą degtinės „monopolį“, kibirais semdami per savaitę likvidavo...

Klausosi tad žinių iš Ispanijos ir keli tos „politinių“ kameros „piemenys“ – komjaunuoliai, net ausis ištempę, kvapą užgniaužę – seilę nuryti bijo. O mintyse kremtasi – tiek dar nedaug jie gyvenime matė... Nėra ko graužtis, nėra ko save peikti, vyriokai! Ko neišmokė nebaigtoje keturių skyrių priemiesčio pradinėj – kameros patyrę draugai „apšvies“, kelią į šviesų rytojų parodys!

O bendrai apie Ispaniją kalėjime daugelis kalba. Bet politikos giliai neanalizuoja. Jiems tai įdomios varžytuvės: aptarinėja jas, kaip tik kas išmano – kaip sporto karštakošiai už savo pasirinktą komandą, ar už kokį patikusį mušeiką bernų susidūrimo per patalką (ypač per mėšlavežio pabaigtuves), lažinasi. Nepagalvoja, kad negerai iš tragedijos pramogą daryti.

Mūsų krašte dabar dar ramu, nors ir čia pernai dėl Klaipėdos paraku vos nepakvipo. Jau rodės kad tas plėšrus juodas erelis „Kondoras“, nebeprasitenkins nesibaigiančiu klaikiu klykavimu („heil“! „heil“! „heil“!), o suplasnos ir perskris Nemuną: uždengs sparnais giedrą padangę ir ims tada artojų bei dainių žemę sprogimais drebinti. Bet, ar dėl to, kad žiema artėjo, ar dėl ko kito, tas erelis pakilęs, ne pas mus, o į pietus – į Ispaniją nuskrido. Iš ten dabar apie jį garsas plačiai, lyg apie Vilniaus legendų pabaisą Baziliską, sklinda – viso pasaulio širdis savo keliamu siaubu jis kausto.

Lietuvoje užsitęsusi krizė visai kitokias grimasas rodo. Užtat nepamiršta „savišvietos ratelyje“ susėdęs įkalintas komunistų partijos aktyvas ir „savos liaudies“ reikalų. Kaip ne kaip – tai jų pagrindinis darbas. Už jį gi tas gausybės ragas, iš tos pusės, kur

pateka saulė taip dosniai veriasi ir taip maloningai visokias gėrybes jų „komunai“ žeria. Liuciferis savo apakinančia šviesa apšviečia – duoda kibirkštį (kūju į pajautuvą įskeltą) kiekvienam, kas tik žmoniškumą savy užgniaužęs dėl valdžios, dėl turtų ar iš „Kaino pagiežos“ pasaulinį gaisrą sukelti trokšta. Noras didžiulis, bet kol kas – spēkų nepakanka. Va jei „internacionalas“ su tais įvairių padermių „italijanka“ kliecinčiais ligoniais peštis nustotų, bent trumpam, kaip nors bendrą kalbą rastų – tada tai tikrai lengvai pragaro vartų sklęščius atkeltų ir visus nelabuosius iš to siera pradvisusio, smaluoto „karantino“ į laisvę paleistų. Prasidėtų tikroji Šėtono puota. Diena ta rūsčioji nenumaldomai artėja – Kauno gatvių pilkos varnos apie tai karksi – tik nėra kas jų kalbą žmonėms išverstų...

Kalėjime izoliuoti komunistai dabar negali kaip laisvėje įprastais dalykais užsiimti: visokias proklamacijas, brošiūras platinti, streikus organizuoti, prisišliejus prie kokio darbininkų sujudimo, karštesnius dalyvius, už skverno pas save tempti ir kartu prie „pusbonkio“ susidraugavus, nuoskaudų stygas vargšo dūšioje sumaniai suvirpinus – į „revoliucinį pagrindį“ įtraukti. Tik kad greitai dažnas iš tų šviežių naivuolių, vos vieną kitą partijos pavestą užduotį atlikęs, aštuoniems ar dešimčiai metų į „geltonąjį namą“, ar į IX fortą pasodinamas. Deja, ne visi ir po to praregi. Ne vienas gal ir supranta, kad su velniais susidėjo, bet praktiškas protas, kitaip naudą išrodo. Juk niekur kitur dabar taip lengvai lito negausi, o ir „liaudį gelbėti“ – tai garbė pasišventėliams atseikėta. Tuo stiprindamiesi nuteistieji komunistai nenustoja uolumo – vaizduoja, kaip produktyviai jie gali ir nuotoliniu būdu ardomąjį darbą dirbti. Garsiai, kad kitose kamerose „kriminaliniai“ girdėtų, prieš buržujus, už tarybų valdžią agitaciją varo. Taip įsismarkauja, kad net sargams karceriu grasinant, juos užčiaupti ne visada iš karto pavyksta. Patys „politbiuro“ nariai burnas kitkuo užima, tik tuomet kai prie vaišių stalo susėda. Valdiško maisto jie atsisako – užtektinai geresnio „Raudonoji pagalba“ pristato. Stebisi tad kitos rūšies politkaliniai – „dešinieji“, iš kur šitokia puota krizės metu. Tai matydamas bolševikų kolektyvo seniūnas – tvirtai sudėtas, randuota kakta vyras – buvęs Šančių „metalistas“, nesusilaiko. Smeigęs rūstų plieninį žvilgsnį į „klasinius priešus“, jis vis dėlto ramiai, „skardiniu“ balsu tokią kalbą užvedė:

– Kai tarybų valdžia Lietuvoj ir kituose kraštuose nugalės, visi darbo žmonės taip valgys – visos gėrybės liaudžiai priklausys. Didysis Stalinas tai aiškiai pasakė. Šekit, paskaitykit mūsų „Tiesą“, „Priekalą“!

Paskui po pauzės, lyg pagalvojęs, tęsė:

– Seniai jau tas būtų buvę padaryta, jei ne šunsnukis Trockis su savo pakalikais. Bet nieko, greitai su jais visais susitvarkys! Už draugą Kirovą atsiteis! Šiaip ar taip, Tarybų sąjunga ir dabar yra pati didingiausia, drąsiausia ir galingiausia šalis visame pasaulyje, jai nieko netrūksta, niekur darbo žmonės nėra tokie laimingi. Tuoj Spalio revoliucijos dvidešimtmetis. Kiek daug pažangos per tokį trumpą laiką bolševikų partijai vadovaujant pasiekta! Ar žinot, kokią naują konstituciją didysis Stalinas šiemet liaudžiai parengė? Tai tikras rojus žemėje! Todėl ten jokių krizių nėra ir būti negali. Ten žmonės dirba, o ne kalėjime sėdi!

Bet ir tarp tų, kuriems šie žodžiai adresuoti buvo, „nepėsčių“ (tiksliau – „sparnuotų“) vyrų atsirado. Vienas už visus temperamentingesnis, žvitresnis, tuoj iš vietos pakilo ir su ironiška šypsena, lūpas apsilaižęs, atsakyti ruošėsi...

Daugelis tų „dešiniųjų“ – „voldemarininkai“ ar su jais kaip nors susiję. Visa ši grupė „Geltonajame name“ tuoj po nepavykusio 1934 m. birželio 7-osios pučo atsidūrė. Smetoną nuversti norėjo, bet įvyko tada kažkoks nesusipratimas su profesoriumi Voldemaru ir generolu Kubiliūnu – per trumpą vasarvidžio naktį viskas patiems aukštyn kojom apsivertė, ankstesnis gyvenimas kaip fantastiškas sapnas akimirksniu išsisklaidė. O kiek vilčių veržlūs aviatoriai karininkai, jauni, ambicingi, per žema, per lėtai kylančia „kategorija“ nepasitenkinę valdininkai ir svajotojai studentai turėjo!... Va ir tas, nuo „narų“ dabar visų „komaradų“ vardu kalbėti pakilęs vyriokas – kaip tik – iš „studijozų“ tarpo. Ne, ne „fuksas“ koks – jau mokslus bebaigęs, – tereikėjo tik diplominį darbą pateikti ir apginti. O jau beveik dveji metai praėjo. Studentui-technikui dabar tapo labiau įprasta stebilytis ne į taisyklingus linijų susikirtimus braižomajame popieriuje, bet į aprūdijusias grotas kameros palubės lange. Jei ne tas nesėkmingas įvykis, juk būtų jau galėjęs laiškuose, pareiškimuose, vizitinėse kortelėse ir visur kur prireikus, prie savo pavardės su pasididžiavimu trumpinį „inž.“ prisirašyti. Suprask ir gerbk – diplomuotas inžinierius. Žinoma, ne tiek garbės kaip kokios nors srities daktaras, bet kai „honoras“ toks pat aukštas kaip tas Aleksoto

kalnas, ant kurio „jo“ Technikos fakulteto rūmai stovi, tai ir to visai pakanka – vis tiek šiam smarkuoliui sparnų lengvai nepakirpsi. Tikrai, aviacija jis domėjosi. Studentaudamas drauge ir atsargos karininko – aspiranto mokslus ėjo, šios aplinkybės jį su karo aviatoriais suvedė – susibičiuliavo: kartu futbolą spardydamo, kartu ir pas gimnazistes šokiuose apsilankydavo. Bet to viso nepakako gyvenimo pilnatvei pajusti: norėjosi „aukštesnio skrydžio“, norėjosi visą viešą politinę areną, lyg lėktuvo variklį, pačiam savomis rankomis, savu inžinieriaus-mechaniko supratimu, kur reikia paveržti, kur reikia paderinti ar kaip kitaip patobulinti – kad „forsuotas“ būtų – greičiau ir smarkiau pažangą generuotų. Rodėsi, jam kad perdėm visa Lietuvos būtis yra senamadiška, susnūdus, apsamanojusi lyg baugaus, užguito, akis nuo mėšlinos žemės pakelti nedrįstančio baudžiauninko bakūžė: todėl ir iš krizės šalis jau kelinti metai vis nepajėgia išsikapstyti. Ne tie ją veda! Štai mūsų lakūnai jau visiems parodė, kad jie kinkų jokiomis aplinkybėmis nedrebina – dėl savo ir tautos garbės net mirties nepaiso. Ne tik dvikovose jie smarkūs: Atlantą nugalėjo, skersai išilgai Europą sparnais išraižė. O kai kurie su panieka net ir į parašiotą žiūrį („boboms tai „biusthalteris“! – taip bailiams jie atkerta). Štai kur naujojo, kovingo lietuvio pavyzdys! Dinamizmo, sveikos energijos nūdien stinga. Viską „sporūtos“ („Kūno kultūros rūmų talkos“) meisterio tempu daryti reikia – tik taip ir sunkmečio problemas spręsti. Juk olimpiniai metai šiemet! Grandiozinis pasaulinis sporto renginys Berlyne – niekas anksčiau tokio nematė, tokios didybės neregėjo. Štai ką reiškia dinamizmas, technikos pažanga, štai kas tūkstančiui metų į priekį Europos ateitį spręs! Tik varganos kaimynės Lietuvos į tą gryną rasę kūno kulto šventę niekas nepakvietė – vis dėl tos Klaipėdos bylos, vis dėl tų į kalėjimą sukištų „rudmarškinių“. Ką čia bepadarysi, jei jau taip susiklostė – reikia išlikti savo krašto patriotu. Bet bėda vis tiek yra – niekur nepradingo – Lietuva neturi tikro, stipraus vado. Argi juo pavadinsi tą mažiuką, pakumpusį senioką, apsipešiojusia barzdele ir nuo papiroso dūmų pageltusia ūsuota panose, vapaliojantį kažką „balanos gadynės“ šneka ir visų pajuokai išminčiumi Platonu besivaizduojantį. Jį gi jo paties ponias žmonas vos ne kumečiu savo rūmuose laiko („pusbiednis“ jaunikis užkuriu į „nešpėtiną“ ūkį parėjęs ir tai garsesni balsą turi!), užtat ko norėti, kad kaimyninių šalių galvos, tokį prezidentą ir jo „valdomą“ valstybę gerbtų, viešnagėn kvieštų. Gerai dar, kad jam gyvam esant,

išvešėję vietiniai pataikūnai paminklų statyti nesusiprotėjo! Ale, dar palauk, fariziejai iš „Visuomeninio darbo vadybos“ gali ir šitokį vajų užsukti!

Toks tad žaižaruojančių nuo įtampos minčių srautas, nuolat skriejo sąmonėje smarkiajam „technikui-studijozui“, kaitindamas jo kraują ir stimuliuodamas protą. Ir dabar jis jautė, kad to „vidaus degimo variklio“ galios pakaks „kitoniškos pakraipos“ apaštalo pramanams „išspardyti“ – taip, kaip kielė pavasarį atskridusi sušutusius balos ledus išspardo.

II dalies pabaiga. Laukite tęsinio.